

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертацията на

Даниел Александров Иванов,

редовен докторант по Онтология

към Философски факултет на Софийския университет „Св. Кл. Охридски“,

на тема: *„Онтология на консултативната разумност“*

за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“

в професионално направление **2.3. Философия**

от доц. д-р Силвия Кръстева, ЮЗУ „Неофит Рилски“

Особено впечатляваща е цялостната проблемна зона, в която израства дисертационното изследване на Даниел Александров, затова е необходимо да започна с нея. С тази дисертация сме изправени пред новосъздаващо се философско познание, но и всеобщо начинание, предприето в обхвата на съвременната философия. Дори в пределите на родната философия тази тенденция набира сили най-вече в изследователския кръг, предоставил резултати и конкретна изследователска дейност, в които е родено и е развито дисертационното изследване. Това са начинанията и новаторството в областта на съвременните онтологически изследвания на Ал. Андонов, В. Дафов, Цв. Рачева и др. от СУ „Св. Кл. Охридски“.

Даниел Александров полага тази нова тенденция в започналото през 60-те г. на 20-и век развитие на философската приложна и практическа философия. То е констатирано като всеобща потребност и постижения по напредването на философското познание в нетематизирани и неизследвани области на грижата и практиките на самосъздаващата се човешка разумност, по които до този момент не е имало начинания, тъй като тези реалности не са били все още открити и достигнати от общочовешкото развитие. С това цялостната тематика на дисертацията с обосноваването и практикуването на философското консултиране е само по себе си новаторско и раждащо се пред очите ни философско познание и има така характеристиките на една новоизграждаща се онтология и придвижване напред на цялостното съвременно философстване.

За България всъщност Даниел Александров е един от малкото млади философи, които се занимават с проблемите на философското консултиране и живи философски

практики и му прави чест, че работи на полето, развито и водено от неговия научен ръководител и водещ български философ в това направление проф. Веселин Дафов. Тази сериозна ангажираност и стремеж към цялостно обхващане на проблематиката и на конкретно занимание с нея се открива в образователния път на Д. Александров – на тематиката на философското консултиране са посветени и бакалавърската, и магистърската му дипломна работа. Особено впечатляващ е широкият спектър от реални дейности и опитности, реализирани в практиките на философското консултиране: работа по „Философия с деца“ в училище и в детските градини, работа като консултант в Онто-идея, проведен самостоятелен семинар на тема „Философия на консултирането“, на семинарни упражнения по „Философия с деца“, ангажимент и работа по организирането на многобройни форуми, широка популяризаторска дейност в медиите и социалните мрежи. Тук искам да отбележа и изследователската работа, осъществена с апробиране на резултатите от дисертацията на научни форуми, както и осъществените 6 публикации, с които са напълно покрити националните изисквания за докторската степен.

Дисертацията на Д. Александров представя практически и творчески резултати от цялостната реално осъществена дейност по философското консултиране и навлиза в дълбоките философски и философско-онтологически предпоставки и решения на една цялостна философия на консултирането. Дисертацията е в обем от 291 страници (от тях 12 страници посочени източници), напълно покриващ изискванията за дисертационно изследване в областта на философията. Организирана е в увод, четири глави, три с теоретичен характер, четвъртата е проективно и авторски ориентирана, като в пета част „Приложение“ са представени интервюта и медийни изяви. Библиографията включва 216 разнообразни източници, представящи спектър от ресурси по тематика на дисертацията. Заключение е проективно и набелязва детайлен преглед на постиженията, напредванията и откритията в дисертацията и в теоретичен, и в практически план.

Уводът отваря проблемната зона на цялостния подход към възникването на практиката на философското консултиране и най-вече предоставя достъпа към отворения характер на самото изследване: едновременно теоретически и практически, с ангажимента и усилието да се изработи и да се изведе онтологическия пласт, „направата“ на философското консултиране. Но както докторантът заявява – в качеството на постижение, достъпно и за всяка друга разумност.

Първата глава е ангажирана да изработи и предостави първоначално историческия генезис на философското консултиране като една от философските практики и като първата, възникнала с цел „съветване“ и грижа по проблемите, живо и

актуално възникващи в хода на ежедневието и на цялостната дейност на човека. Д. Александров прави цялостен и интересен преглед на постепенното обособяване на философското консултиране, на обсъждането на методите и видовете му, на споделянията на реална практика. Тук се виждат и опитът, и работата на терен на докторанта, което е наистина интересна и демонстративна страна на неговата дисертация, с която той отговаря на собствено практическата страна на философското консултиране. Д. Александров представя спектъра на философските практики: „Философия с деца“, Философско изследване, Философски клубове, Философия на улицата и др. (с. 34). С това се очертава една напълно нова реализация и то като професионално занимание за практикуващия философ. Както посочва докторантът, като самостоятелна практика тя се обособява срещу психологическото консултиране, с появата на хуманистичното направление в психологията на 20-и век, но тогава възниква вътрешната ѝ противоречивост – да обособи собствената си специфика на философско консултиране.

Д. Александров ясно посочва тази специфика: философското консултиране поема грижата за „консултативната разумност и действителността ѝ“ (с. 35). На първо място това е специфично философското, което Д. Александров посочва като занимание с „направата на самото философско“, на второ място това е практиката в „консултативната сесия“ да се въвличат „не-философски аспекти“ (с. 45). Тук вече сме изправени пред реалността на самата практика: Д. Александров обсъжда и реалната ситуация на консултирането, като според него началото се търси и се дава от „проблем“, който търсещият съвет и разрешаване представя за консултиране пред философа консултант. Обсъждат се и типове философи-консултанти: „тяснообхватният“ съветва по въпроси от областта на философията, докато „широкообхватният“ консултиращ сближава консултирането с терапевтичните практики, но за ситуации, белязани с екзистенциални кризи, тревожност, търсене на смисъл; обхватът на консултирането: строго и интимно лично, биографично, но и групово, институционално, общностно; методите по обсъждане с отворен или затворен край, като „отвъд-методичен метод“, с уникална, всеки път различна консултативна сесия и др.

Възниква приближението към онтологията на консултативното – като реализираща се в самата ситуация на консултативната действителност. Д. Александров започва изграждането на цялостната онтология на консултативната практика, едва която би дала същинско философско в тази практика. На първо място Д. Александров предлага различаването „за каква реалност се извършва консултирането“ (с. 81).

Очертава се насочеността, вътрешният процес на самото консултиране. На пръв поглед то е посветено на откриване на съвет по някакъв проблем, т.е. по някаква „предметност“. Но всъщност в основата са субектите, които го извършват, и на консултанта, и на консултирания се. Затова и същинското му поле е на „субектната онтология“, с която се разкриват хоризонти по ставането, по развитието на субектното, на личностното. Затова и участието на консултанта е ангажимент по грижата и подкрепата на личността на консултирания се, с отговорност към автономността и цялостния процес, в който се въвличат участниците в консултативната сесия.

Философското консултиране според Д. Александров се извършва във високото поле на идейното и на всеобщо субектното. Това е ангажимент на въвличане, зачитане, но и на свобода и творчество за трансформация и продуциране на участващите субекти. Оттук и, според Д. Александров, това е процес и цялостна реализация, водени от идеята на консултирането, „която разкрива консултативната грижа за човешката субектност“ (с. 94). Именно този стремеж, воля за консултиране и този проективен хоризонт обуславят едно консултиране като философско, затова и цел на философското консултиране става самата *разумност*, автономността, свободата за проявление и собствен процес на самата човешка разумност, които да се подкрепят, обгрижат и да им се предостави поле на съветване и собствено обръщане към себе си като проблемно поставяне и зачитане и на своя процес в търсенето на съвета и решението.

Втората глава навлиза в собствената онтология на консултативната разумност, като разгръща нивата, процесите, сполуките и несполуките във философското консултиране. Изключително интересни са представените и детайлно анализирани случаи на философско консултиране от история на философията. Д. Александров посочва Платоновото извеждане в диалога „Алкивиад“ тъкмо на „разумността“, като онова, заради което се провежда консултирането. Но и работата, грижата по разумността е спрямо „всеобхватен общностен хоризонт“ (с. 118), който философското консултиране задава и *проектира* пред субектността.

Изведената специфика и обща онтологическа насоченост на консултирането осигурява работата му в едно толкова важно съвременно поле – на образованието. Д. Александров използва и богатия си опит, за да развие и да демонстрира осъществяването на консултативната идея в сферата на образованието. Когато има грижа и внимание за субектния процес в ученето и преподаването, възниква цяла нова онтологична ситуация и възможности за реализиране на обучението и на консултирането на това обучение. На първо място се зачита преходът и движението от „не-знание и не-можене“ като напълно

естествен и като собствено начало във всяка една образователна ситуация. Само това обаче осигурява изследователския процес в обучението, отваря пътя за открития и истинско разбиране, които могат да станат само на страната на субектното: „Поемат грижа също така и за откриването на нови начини – по-лесни, творчески, критически, съвременни, иновативни и други – за учебната работа по въпросните преходи“ (с. 134). Безусловно се зачита автономността и уникалността на всеки субект в образователния процес, на всякакви нива, осигурява се грижа и постоянна рефлексия за достъп и на самостоятелен и равен достъп на всеки в образователните активности. Това са и истинските постижения на философското консултиране в образованието, с което то демонстрира новия подход, основан не само на знания и умения, но и на компетентности. Д. Александров ги показва в две направления: автономността на всеки, „че знаещият е знаещ за себе си, а не просто непосредствен участник в протичащо обучение в детската градина или училище, то той поема отговорност за себе си и собственото си научаване“ (с. 153). И подкрепя и грижа за израстването и развитието на собствената разумност на участниците: „към това да се държат свободно като можещи и знаещи“ (с. 154), сами да продължават и да проектират и напред, и с нови начинания и активности изследователската работа, проведена в консултативната сесия. Д. Александров посочва ангажимента и отговорността и на преподавателя да подкрепи и да реализира тази практика и в преподаването си, не само в консултирането.

С това се достига истинското онтологизиране и разкриване на консултативното субектно, а именно неговата изследователска общност: взаимодействие и общо изследване на различни субекти, на разумности, работещи заедно. Тук Д. Александров въвежда термина „проектизиране“ – това е ангажиментът философското консултиране да се реализира „с отворен хоризонт към всеобщност“, а самият консултативен процес да се осъществи като „свободен познавателен изследователски процес“ (с. 160).

Философското консултиране необходимо изисква споделяне и работа заедно на участниците, Д. Александров въвежда и термина „съ-общносттаване“, изграждане и споделяне на изследователската общност на консултирането.

В хода на онтологията на консултирането възникват и моментите на осъществяващата се субектност, което е и един от съществените приноси на дисертационното изследване. Д. Александров ги развива в триада – на „азното“, основано в сетивното човешко, „себесното – в своя човешка действителност“ и „личностното в общностното и духовно човешкото“ (с. 164), като дефинира „проектизацията“ в нивото на личностно човешкото, като „единяване разликите между

различни субектни действителности“ (с. 165). Въз основа на всичко това Д. Александров постига и конкретизация на консултативната разумност: „Това е разумността, която може да сменя различията между субектни действителности, да мисли и прави себе си съобщностена, завърнала се при себе си като вразумена“ (с. 165). Разграничава се личностното ниво, но като единение и изследователска свободна работа на различни субектности, важен момент е и самотносимостта и връщането и напълно постигането на своята цялост в тази саморефлексия и самоизграждане на консултативната разумност. Това според Д. Александров защитава, дава и осъществява собствено всеобщия момент, философското, на консултирането като пълната проекция на съ-общносттаването: „разумна, промислена грижа за човешкото същество в своята всеобща заедност с други, с човечеството като цяло“ (с. 165). С това философското консултиране при Д. Александров осъществява реално напредване в самата човешка разумност като „проектна субектност“ (с. 167).

Третата глава изработва различеност вече в самата област на консултирането, развито в триадата на субектността. Д. Александров предлага проектизации на практиката на консултирането вече върху изработената онтология на консултирането. Разгърнато е консултирането в медицината и медицинската грижа, като се открити съществените дефицити – и налични, с грижа само за човешкото тяло, и проективни – границите на самата практика, която не успява да намери пълнотата на човешкото в консултирането. Това движение и граничност са изработени и по отношение на себесното в психологическото консултиране, с консултативната грижа за психическото, за единичната субективност, а така и в нейната особеност. Едва философското консултиране надмогва тази граничност по въвличане на човешкото и проектира всеобщото като „достига до консултативната идея... в грижа за всеобщото, цялостното човешко в заедността му с други“ (с. 194).

Особен интерес представлява описанието и споделената реализация на часовете по „Философия с деца“, като истинска демонстрация на проектизираща философска общност и на заедно-мислене в изследователска общност. Д. Александров подчертава и е истински популяризатор и защитник на автономността и уникалността на детската разумност. Той посочва истинските начала на всяко философстване с децата: „чуденето, удивлението, интересът“ (с. 221). Както Д. Александров посочва, основа на философстването с деца е зачитането и автономността на мисленето, изразяването и инициативата на всяко дете, но и работата в обща съвместна изследователска общност, която работи и напредва по предложенията и постиженията на всеки един. Д.

Александров повдига и значимия въпрос за оценяването в обучителния процес, като философската практика на изследователската общност дава възможност да се зачете напредъкът, производството на собствен смисъл, личното откритие на едно учебно съдържание за всеки един, а така и да се зачете и оцени развитието на неговата субектност и многото възможности за активност и включеност в учебната работа, когато тя е снабдена с условия и грижа по „философска изследователска общност“.

Изработената онтология на консултирането позволява на Д. Александров да представи едно ново разбиране за дигиталната компетентност. Докторантът разграничава трите момента на само-функционалното, средственото и съ-общностното (с. 237). Първият момент е на дигиталното като „самоработещото“, което го прави средственост, но отвъд наличното. Може би именно това и позволява дигиталното да се осъществява и като „съ-общностно“: „свързващо, открито, за всички“ (с. 238) и в него се открива и проектният момент: продължението, производството и творчеството на субектното в него, признаването му като „всеобща реалност“ и така за изразеното позитивно гледище за дигиталното и неговите възможности: „хуманитарен проект, възвемащ и влагащ в човешката действителност“ (с. 243), включително за бъдещето на едно онлайн-образование.

Четвъртата глава, макар и кратка и проективна, е особено интересна и провокативна с представените разнообразни перспективи пред философското консултиране. Д. Александров набелязва цяла стратегия за реализация на практическата и приложна философия, на философското консултиране и професионална реализация, и на академичната подготовката за такива специалисти. С визионерство са проектирани нови философски професии: училищен философ, философски консултант на свободна практика, професионален философски консултант в различни институции и сфери на живота. Това е една истинска визия за бъдещето на философията и за собствения ѝ влог и отговорност за съвременното общество и за етапа на развитие на цялото човечество.

Към докторанта ще поставя за рефлексия два проблема, интересни с оглед на постигнатите в дисертационното изследване резултати:

1. Как се извършва „проектизирането“ и като момент и процес в онтологията на консултативното, и като реализация в една философска консултативна сесия?
2. Можем ли да приемем за „разумност“, наред с човешката, изкуствения интелект и каква ще е неговата консултативна онтология?

Съгласна съм с приносните моменти, представени в автореферата. Авторефератът напълно отговаря на дисертацията. Нямам съвместни публикации с докторанта. Не установих плагиатство в дисертационното изследване.

Като цяло, с разгърнатата спектрално тематика и стигане до онтологичното моделиране на консултирането, с демонстрираните теоретични и практико-приложни резултати, дисертационното изследване на Даниел Александров е значимо и авторско постижение, влог в съвременните български философски изследвания. Впечатляваща е цялостно осъществената: академично, изследователски, житейски и професионално ангажирана, работа на Даниел Александров в тематичното поле на дисертацията. Предвид всичко посочено ще гласувам убедено и с удоволствие „ЗА“ присъждането на образователната и научна степен „Доктор“ на Даниел Александров за неговата дисертация на тема: „*Онтология на консултативната разумност*“ и призовавам уважаемите членове на Научното жури да оценят предложеното дисертационно изследване в най-висока степен и да гласуват по същия начин.

13.05.2023 г.

Доц. д-р Силвия Кръстева